

De Berliner Nachschrift van Friedrich Schleiermacher

Daan Thoomes

Sinds kort is de pedagogiek van Friedrich Schleiermacher verrijkt met de *Berliner Nachschrift*. Dat is een collegedictaat van de pedagogiekcolleges uit 1820/21.

Schleiermacher heeft drie maal een serie colleges gegeven over de pedagogiek: in 1813, 1820/21 en 1826. De teksten uit 1826 zijn altijd praktisch synoniem geweest voor dé pedagogiek van Schleiermacher. De vroegere colleges waren slechts fragmentarisch bekend en werden hooguit gebruikt ter verduidelijking in voetnoten bij de tekst uit 1826.

Alle teksten zijn gebaseerd op collegedictaten, de zogenaamde Hörernachschriften, aangezien Schleiermacher er zelf niet toegekomen is om zijn pedagogiektteksten uit te geven. Oorspronkelijke handschriften zijn er amper, omdat Schleiermacher weinig over dit onderwerp heeft opgeschreven. Als hij college gaf, had hij slechts een paar korte notities die hij tijdens dat uur verder uitwerkte. De eerste publicatie op grond van dictaten vond plaats na zijn dood, in 1849, door een oud-student, de predikant Carl Platz. Deze uitgave van 1849 is later gaan fungeren als dé bronnenpublicatie voor de pedagogiek van Schleiermacher. Deze ligt ten grondslag aan de veelgebruikte uitgaven van Weniger en van Lichtenstein en ook nog aan de meest recente, van Winkler en Brachmann uit 2000. Platz had bij de samenstelling van zijn uitgave behalve over zijn eigen dictaten uit 1826 ook nog de beschikking over een bundeltje (een convoluut) dictaten van vroegere colleges. Dat bundeltje is later verloren gegaan. Uit 1820/21 bevatte dat bundeltje 31 colleges die voornamelijk betrekking hebben op de betekenis van de straf in de opvoeding. De vondst van het tot dusver onbekende, anonieme dictaat uit 1820/21 heeft het nu mogelijk gemaakt om een complete uitgave te publiceren. Deze is gebaseerd op 63 colleges. Vergelijkingen met de teksten van Platz - voor zover die elkaar overlappen - en met andere bewaard gebleven fragmenten - zoals uit de nalatenschap van Diesterweg en het handschrift Frensdorff (gevonden in 1982) - wijzen uit dat de teksten praktisch woordelijk met elkaar overeenstemmen. Het lijkt bij de *Berliner Nachschrift* dus te gaan om een betrouwbare bron.

Met behulp van een dagboek van Schleiermacher is het zelfs gelukt om alle colleges exact te dateren. De *Berliner Nachschrift* is door Ehrhardt en Virmond bovendien rijkelijk voorzien van annotaties. Voor de interpretatie van de pedagogiek van Schleiermacher kan voortaan niet meer worden volstaan met de versie van 1826. Het valt daarom te verwachten dat er in de komende tijd vergelijkende studies worden verricht.

Schleiermacher was sinds 1809 predikant aan de Dreifaltigkeitskirche en sinds 1810 tevens hoogleraar aan de mede door hem opgerichte Friedrich-Wilhelms-Universität (de tegenwoordige Humboldt Universität).

In 1809 was hij gehuwd met Henriette von Willich en verhuisd naar de dienstwoning in de Taubenstraße nr. 3. Daar woonde de familie Schleiermacher acht jaar tot ze in 1817 werden uitgenodigd om te komen wonen in het Schwerinsche Palais aan de Wilhelmstraße nr. 73 van de uitgever Georg Andreas Reimer. Schleiermacher was al jaren met Reimer bevriend. Naast het woongedeelte voor de gezinnen van Reimer en Schleiermacher, waren in dit pand eveneens de uitgeverij, drukkerij en de boekhandel van Reimer ondergebracht.

Ten tijde van zijn pedagogiekcolleges 1820/21 woonde Schleiermacher in dit ruime huis met zijn grote gezin: Henriette (uit het eerste huwelijk van zijn vrouw, was 15), Ehrenfried (eveneens uit dat eerste huwelijk, was 13), zijn dochter Elisabeth was bijna 10,

Gertrud was 8 en Hildegard was 3. Zijn zoon Nathanael was toen nog maar een baby van 8 maanden.

Elisabeth herinnerde zich later dat de kinderen zich vaak ophiielden in de nabijheid van de studeerkamer van hun vader en vreselijk tekeer konden gaan. Hij verdroeg veel maar af en toe werd het zelfs hem te machtig en dan riep hij: “Kindervolk, tobt nicht so!” of: “Jugend wollt ihr wohl nicht so toben?”

Gedurende het wintersemester 1820/21 verzorgde hij op dinsdag en vrijdag eerst twee theologiecolleges, daarna catechisatie (aan ca 40 leerlingen bij hem thuis) en ’s middags het pedagogiecollege.

In het 63ste en laatste college gaat Schleiermacher in op de ‘Religiöse Bildung’. Hij beschrijft daarin het religieuze als “de bewustgeworden relatie van de mens tot de oorspronkelijke bron van alle leven en zijn”. Opgave voor de opvoeding is het om dit bewustzijn op “een passende wijze te bestendigen”.

Friedrich Schleiermacher, *Pädagogik. Die Theorie der Erziehung von 1820/21 in einer Nachschrift*. Herausgegeben von Christiane Ehrhardt und Wolfgang Virmond. Walter de Gruyter, Berlin / New York, 2008. ISBN 978-3-11-020525-1

Zie voor citaten uit deze nieuwe uitgave:

Thoomes, D.Th., *Bij Schleiermacher. Op bezoek in het Schleiermacher-Haus in Berlijn* (met bijlage *Enige kenmerkende citaten uit de ‘Erziehungstheorie’ van Friedrich Schleiermacher*), fulltext:

- website *Pedagogiek in verscheidenheid*: <https://sites.google.com/site/daanthoomes/> en
- Utrecht University Repository: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/254806>

Taubenstraße met achterin links het gele Schleiermacher-Haus.
Foto genomen vanuit de Friedrichstraße.

Recente biografische informatie is te vinden in: *Wissenschaft und Geselligkeit. Friedrich Schleiermacher in Berlin 1796 – 1802*. Herausgegeben von Andreas Arndt. Walter de Gruyter, Berlin / New York, 2009.

Schleiermachers ideeën omtrent het universitair onderwijs zijn onlangs besproken door de rector van de Humboldt Universität, Christoph Marksches: *Was von Humboldt noch zu lernen ist*. Berlin University Press / WBG, 2010 (Aus Anlass des zweihundertjährigen Geburtstages der preußischen Reformuniversität). Behalve aan Wilhelm von Humboldt wordt daarin ruim aandacht besteed aan Schleiermacher. ‘Pseudo-Humboldt-Formeln’ worden opgeruimd en Schleiermachers ideeën worden opnieuw belicht.

